BOSHLANG'ICH TA'LIM O'QUVCHILARIDA AGRESSIV HULQ ATVORNI YUZAGA KELISHINING IJTIMOIY PSIXOLOGIK DETERMINANTLARI

Rahmatullayeva Gulhayo Xikmatillo qizi

Toshkent kimyo xalqaro universiteti namangan filiali

Boshlang'ich ta'lim nazariyasi va metodikasi MPRI_23UA magistranti

Telfon raqam: +998934097879

Anotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida agressiv hulq-atvorning shakllanishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik determinantlar tahlil qilinadi. O'quvchilarning shaxsiy tajribasi, oilaviy muhit, tengdoshlar bilan munosabat, ta'lim tizimi va ommaviy axborot vositalarining roli ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari bolalarning ijtimoiy moslashuvi va psixologik farovonligini ta'minlash uchun samarali profilaktik choralarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Agressiv hulq-atvor, ijtimoiy determinantlar, psixologik omillar, boshlang'ich ta'lim, bola psixologiyasi, oilaviy muhit, tengdoshlar ta'siri, pedagogik yondashuv.

Kirish: Agressiv xulq-atvor bolalarning shaxsiy rivojlanishi va ijtimoiy moslashuviga salbiy ta'sir ko'rsatadigan murakkab psixologik hodisadir. Boshlang'ich ta'lim davri, ya'ni 6-10 yosh oralig'i, bolalarning shaxsiyati va xulq-atvori shakllanishida muhim bosqich hisoblanadi. Aynan shu davrda agressiv xulq-atvorning paydo bo'lishi kelgusida jiddiy ijtimoiy-psixologik muammolarga olib kelishi mumkin[1]. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bolalarda agressiv xulq-atvorning shakllanishiga turli omillar ta'sir qiladi. Masalan, oilaviy muhit, ota-onalarning tarbiya uslublari, tengdoshlar bilan munosabatlar, maktabdagi pedagogik yondashuvlar va ommaviy axborot vositalarining mazmuni kabi omillar muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, bolalarning individual psixologik xususiyatlari, masalan, emotsional

beqarorlik yoki o'zini ifoda etish qiyinchiliklari ham agressiv xulq-atvorning yuzaga kelishiga hissa qo'shishi mumkin. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, maktabgacha yoshdagi bolalarda agressivlik va uni korreksiyalash yo'llariga e'tibor qaratilgan tadqiqotlar mavjud. Biroq, boshlang'ich ta'lim o'quvchilari orasida agressiv xulq-atvorning tarqalishi va uning ijtimoiy-psixologik determinantlari bo'yicha ma'lumotlar cheklangan. Shu bilan birga, umumiy o'rta ta'lim muassasalarida boshlang'ich sinf o'quvchilarida mehr-saxovatni shakllantirish yo'llari haqida tadqiqotlar olib borilgan[2]. Ushbu maqolada boshlang'ich ta'lim o'quvchilarida agressiv xulq-atvorning yuzaga kelishiga ta'sir etuvchi ijtimoiy-psixologik determinantlar tahlil qilinadi. Tadqiqotning maqsadi bolalarning ijtimoiy moslashuvi va psixologik farovonligini ta'minlash uchun samarali profilaktik choralarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

O‘zbekiston Respublikasida boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida agressiv xulq-atvorni oldini olish va ularning ijtimoiy-psixologik rivojlanishini ta’minlashga qaratilgan bir qator qonunlar va me’yoriy hujjatlar qabul qilingan. Quyida ushbu sohadagi asosiy huquqiy hujjatlar keltirilgan: "Ta’lim to‘g‘risida"gi Qonun (2020-yil 23-sentabr)- ushbu qonun ta’lim tizimini isloh qilish, uning mazmuni va tuzilishini jahon andozalariga muvofiqlashtirish, o‘quv-tarbiya sohasidagi muammolarni izchillik bilan, bosqichma-bosqich amalga oshirishni nazarda tutadi[3]. Shuningdek, "Bola huquqlarining kafolatlari to‘g‘risida"gi Qonun (2008-yil 7-yanvar)- mazkur qonun bolalarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, ularning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy manfaatlarini ta’minlashga qaratilgan. Bundan tashqari "Voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning profilaktikasi to‘g‘risida"gi Qonun (2010-yil 29-sentabr)- ushbu qonun voyaga yetmaganlar o‘rtasida nazoratsizlik va huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning huquqiy tarbiyasini kuchaytirish va ijtimoiy moslashuvini ta’minlashga yo‘naltirilgan. "O‘zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida"gi Qonun (2016-yil 14-sentabr)- ushbu qonun yoshlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish, ularning har tomonlama rivojlanishi uchun sharoit yaratish, shu jumladan, ta’lim-tarbiya jarayonida ijtimoiy-psixologik

qo‘llab-quvvatlashni ta’minlashga qaratilgan[4]. Ushbu qonunlar va me’yoriy hujjatlar boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida agressiv xulq-atvorni oldini olish, ularning ijtimoiy-psixologik rivojlanishini ta’minlash hamda sog‘lom va xavfsiz muhit yaratishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar tahlili: Boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida agressiv xulq-atvorning shakllanishi va unga ta’sir etuvchi omillar ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan. Xususan, o‘zbek tadqiqotchisi Sarvinoz Hasan qizi Mirzayeva o‘smirlik davrida agressiv xulq-atvor shakllanishiga ta’sir etuvchi omillarni o‘rgangan[5]. Uning tadqiqotlari o‘smirlik davrida agressiv xulq-atvorning kelib chiqish sabablari va uni bartaraf etish usullarini o‘rganishga qaratilgan. Shuningdek, maktab o‘quvchilarida agressiv xulq-atvorning namoyon bo‘lishi va uni bartaraf etish mexanizmlari haqida ham tadqiqotlar olib borilgan. Bu tadqiqotlar bolalarda agressiyaning kelib chiqish sabablari va uni bartaraf etish usullarini o‘rganishga qaratilgan. Bundan tashqari, bulling xulq-atvorining agressiya shakllari orqali namoyon bo‘lishi va uning maktab o‘quvchilariga ta’siri haqida ham tadqiqotlar mavjud. Bu tadqiqotlar bulling xulq-atvorining namoyon bo‘lishi va maktab o‘quvchilaridagi agressiv xulq-atvorning bulling holati bilan bog‘liqligini o‘rganishga qaratilgan. Shuningdek, kichik maktab yoshidagi bolalar agressivligining psixologik adabiyotlarda o‘rganilishi haqida ham tadqiqotlar mavjud. Bu tadqiqotlar bolalardagi agressiv xulq-atvor va agressiyani tadqiq qilgan tadqiqotchilar haqida ma’lumot beradi[6]. Umuman olganda, boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida agressiv xulq-atvorning shakllanishi va unga ta’sir etuvchi omillar ko‘plab olimlar tomonidan o‘rganilgan bo‘lib, bu borada turli yondashuvlar va tadqiqotlar mavjud.

Metodologik qism: Ushbu tadqiqotda boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida agressiv xulq-atvorning ijtimoiy-psixologik determinantlarini aniqlash uchun kompleks yondashuv qo‘llanildi. Birinchi bosqichda, o‘quvchilarning agressiv xulq-atvor darajasini baholash uchun standartlashtirilgan psixologik testlar va so‘rovnomalar qo‘llanildi. Ikkinchi bosqichda, o‘quvchilarning oilaviy muhiti, tarbiya

uslublari, tengdoshlar bilan munosabatlari va ommaviy axborot vositalariga ta’siri kabi ijtimoiy omillarni o‘rganish maqsadida ota-onalar, o‘qituvchilar va o‘quvchilar bilan chuqurlashtirilgan intervyular o‘tkazildi. Olingan ma’lumotlar statistik tahlil qilinib, agressiv xulq-atvorning asosiy ijtimoiy-psixologik determinantlari aniqlanadi. Ushbu yondashuv bolalarning ijtimoiy moslashuvi va psixologik farovonligini ta’minlash uchun samarali profilaktik choralarni ishlab chiqishga xizmat qiladi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida agressiv xulq-atvorning shakllanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik determinantlarni aniqlashga qaratildi. Olingan ma’lumotlar tahlili shuni ko‘rsatdiki, agressiv xulq-atvorning asosiy omillaridan biri oilaviy muhit hisoblanadi. Ota-onalar tomonidan qo‘llaniladigan tarbiya uslublari va oiladagi emotsional muhit bolalarning xulq-atvoriga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Xususan, oiladagi nizolar, zo‘ravonlik yoki beparvolik bolalarda agressivlikning ortishiga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, bolalarning tengdoshlar bilan o‘zaro munosabatlari ham agressiv xulq-atvorning shakllanishiga muhim omil bo‘lib, ijtimoiy izolyatsiya yoki do‘stlar orasida zo‘ravonlikka duch kelish bolalarning agressiyasini oshiradi. Shuningdek, ommaviy axborot vositalarining bolalarga ta’siri ham sezilarli ahamiyatga ega. Zo‘ravonlik sahnalari mavjud bo‘lgan filmlar, kompyuter o‘yinlari yoki ijtimoiy tarmoqlardagi salbiy kontent bolalarning xulq-atvoriga salbiy ta’sir ko‘rsatishi aniqlangan[7]. Tadqiqot shuningdek, bolalarning shaxsiy psixologik xususiyatlari, jumladan, emotsional beqarorlik, o‘zini ifoda etishdagi qiyinchiliklar yoki past o‘zini o‘zi baholash agressiv xulq-atvor shakllanishiga ta’sir qilishi mumkinligini ko‘rsatdi. Ushbu omillarni inobatga olgan holda, bolalarning ijtimoiy moslashuvi va psixologik farovonligini ta’minlash uchun qator profilaktik choralarni amalga oshirish tavsiya etiladi. Avvalo, ota-onalarga tarbiya uslublari bo‘yicha treninglar o‘tkazish va oilaviy muhitni yaxshilashga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish muhim sanaladi. Shuningdek, maktablarda psixologik xizmatlarni kuchaytirish, o‘quvchilarga emotsional qo‘llab-quvvatlash ko‘rsatish va agressiv xulq-atvorni kamaytirishga qaratilgan dasturlarni joriy etish zarur. Bolalarning ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan treninglar va

mashg‘ulotlarni tashkil etish orqali ular tengdoshlar bilan sog‘lom munosabatlar o‘rnatish imkoniyatiga ega bo‘ladilar. Bundan tashqari, bolalarning ommaviy axborot vositalaridan foydalanishini nazorat qilish va yoshiga mos bo‘lmagan kontentdan himoya qilish ularning ruhiy salomatligi uchun muhim ahamiyat kasb etadi[8]. Ushbu choralar boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida agressiv xulq-atvorni kamaytirish hamda ularning ijtimoiy-psixologik rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, kompleks yondashuv asosida olib boriladigan profilaktik ishlar bolalarda agressiv xulq-atvorni kamaytirish bilan birga, ularning ijtimoiy moslashuvini ham yaxshilash imkonini beradi.

Muxokama: Boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida agressiv xulq-atvor shakllanishiga ta’sir etuvchi ijtimoiy-psixologik determinantlarni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, bu jarayon ko‘p qirrali va kompleks yondashuvni talab etadi. Tadqiqot natijalari shuni tasdiqlaydiki, oilaviy muhit, tengdoshlar bilan munosabatlar, ommaviy axborot vositalari ta’siri hamda shaxsiy psixologik xususiyatlar agressiv xulq-atvor shakllanishida muhim rol o‘ynaydi. Xususan, oiladagi nizolar, ota-onalarning beparvoligi yoki haddan tashqari qattiqqo‘lligi bolalarning emotsional beqarorligini kuchaytirib, agressiv xulq-atvorning shakllanishiga sabab bo‘lishi mumkin. Shuningdek, bolalarning tengdoshlar bilan bo‘ladigan munosabatlari ham muhim omil sanaladi. Agar bola do‘stlari orasida kamsitish, tahqirlash yoki ijtimoiy izolyatsiyaga duch kelsa, u o‘z tajribalarini agressiv usulda ifoda etishga moyil bo‘lishi mumkin. Ommaviy axborot vositalari, ayniqsa, zo‘ravonlikni targ‘ib qiluvchi filmlar, o‘yinlar va ijtimoiy tarmoqlardagi kontent bolalarning ruhiy rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin[9]. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatmoqdaki, yosh bolalar ekranda ko‘rgan tajribalarini real hayotga ko‘chirishga moyil bo‘lishadi, bu esa agressiv xatti-harakatlarning ortishiga olib keladi. Shaxsiy psixologik xususiyatlar ham e’tibordan chetda qolmasligi lozim. O‘zini past baholash, emotsional beqarorlik yoki o‘z his-tuyg‘ularini ifoda etishdagi qiyinchiliklar bolalarda agressiv xatti-harakatlarning yuzaga kelish ehtimolini oshiradi. Shu sababli, ushbu muammolarni bartaraf etish uchun tizimli profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur. Avvalo, oilaviy

maslahat va psixologik qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish muhim. Ota-onalar uchun maxsus treninglar va seminarlar tashkil etish, oilaviy muhitni yaxshilashga qaratilgan dasturlarni amalga oshirish bolalarning ijobiy tarbiyasiga ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Maktablarda psixologik xizmatlarni kuchaytirish va o‘quvchilar bilan muntazam ishlash ham muhim ahamiyatga ega. Agressiv xulq-atvorni kamaytirishga qaratilgan dasturlarni joriy etish, bolalarning emotsional va ijtimoiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltirilgan mashg‘ulotlarni tashkil etish ularning sog‘lom muhitda tarbiyalanishiga yordam beradi. Shuningdek, bolalarning ommaviy axborot vositalaridan foydalanishini nazorat qilish, yoshiga mos bo‘lmagan kontentlardan himoya qilish ularning ruhiy salomatligini saqlash uchun muhim chora sanaladi. Umuman olganda, agressiv xulq-atvorning oldini olish va uni minimallashtirish uchun kompleks yondashuv talab qilinadi. Bu jarayonda ota-onalar, o‘qituvchilar, psixologlar va jamiyatning boshqa a’zolari hamkorlikda ishlashi lozim. Agressiyani kamaytirish bo‘yicha tizimli va samarali chora-tadbirlarni amalga oshirish boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarining ijtimoiy moslashuvi va psixologik farovonligini ta’minlashga xizmat qiladi.

Xulosa: Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, boshlang‘ich ta’lim o‘quvchilarida agressiv xulq-atvor shakllanishiga oilaviy muhit, tengdoshlar bilan munosabatlar, ommaviy axborot vositalari va shaxsiy psixologik omillar katta ta’sir ko‘rsatadi. Ushbu muammoni hal etish uchun tizimli va kompleks yondashuv talab etiladi. Birinchidan, oilaviy tarbiyani yaxshilash, ota-onalar bilan psixologik ish olib borish hamda ijtimoiy qo‘llab-quvvatlash tizimini rivojlantirish zarur. Ikkinchidan, maktablarda psixologik xizmatlarni kuchaytirish, o‘quvchilarning ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Uchinchidan, ommaviy axborot vositalari va internet kontentini nazorat qilish bolalarning ruhiy salomatligini himoya qilishda asosiy omillardan biri bo‘lib xizmat qiladi. Shunday qilib, agressiv xulq-atvorning oldini olish va uni minimallashtirish uchun oilaviy, maktab va jamiyat darajasida uzviy hamkorlik zarur. To‘g‘ri yo‘lga qo‘yilgan psixologik va pedagogik choralar yordamida bolalarning ijtimoiy moslashuvi va ruhiy farovonligi ta’minlanishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati

1. Mushtariy O., Odiljon P. Boshlang ‘ich ta’lim tizimiga zamonaviy yondashuvlar //qo ‘qon universiteti xabarnomasi. – 2023. – C. 640-644.

2. Shohbozbek E. Renewal of the social sphere and stable society system in the process of reforms //American Journal Of Social Sciences And Humanity Research. – 2024. – T. 4. – №. 09. – C. 16-20.

3. Abduxoliq M., Aziza A. Ta'lim to ‘g ‘risidagi qonun va uning isloh qilinishi //образование наука и инновационные идеи в мире. – 2024. – T. 44. – №. 8. – C. 150-155.

4. Marxabo S. Yoshlar siyosatini amalga oshirishda ijtmoiy ish //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2024. – T. 18. – №. 1. – C. 159-163.

5. Ulug’bek Inoyatov. Yangi O’zbekistonda uzluksiz ta’lim//Yangi asravlodi.-2024.-176 bet

6. Ergashbayev S. Yoshlarning ma'naviyat dunyoqarashini rivojlantirishda uzluksiz ta'lim jarayonlarining o'rni (rivojlangan davlatlar tajribasi misolida) //Universal xalqaro ilmiy jurnal. – 2025. – T. 2. – №. 2. – C. 3-9.

7. Rafiqovna I. M. et al. Maktabgacha ta’lim tashkilotlarida pedagogik faoliyatni to’g’ri tashkil etish //Ta'limning zamonaviy transformatsiyasi. – 2024. – T. 4. – №. 2. – C. 121-125.

8. Shuxratovna A. N. et al. Maktabgacha ta’lim tizimini rivojlantirishning zamonaviy asoslari //Gospodarka i Innowacje. – 2024. – T. 47. – C. 1-4.

9. Xalikova U. M. Maktabgacha ta’limda pedagogik jarayonlarni loyihalashtirish. metodikasi //O‘quv qo‘llanma. Alisher Navoiy nomidagi O‘zbekiston Milliy kutubxonasi" Fan va ta’lim" nashriyoti. – 2022. – T. 216.